

Леся
Українка

ЛІСОВА
ПІСНЯ

Леся Українка

Шкільна бібліотека української та світової літератури

Леся Українка

Лісова пісня

«ОМІКО»

1896, 1912

Українка Л.

Лісова пісня / Л. Українка — «ОМІКО», 1896, 1912 — (Шкільна бібліотека української та світової літератури)

До видання увійшли поема та драматичний твір Лесі Українки (справжнє ім'я Лариса Петрівна Косач, 1871—1913) — геніальної поетеси і драматурга, чий твори стали класикою української літератури. За словами М. Стельмаха, «колискою самобутньої поезії й драматургії Лесі Українки були зелені низинні ліси Волині, розвоєм поезії і драматургії Лесі Українки стала вся наша планета сподівань, бо до верхів'я людського духу сягнуло нетлінне слово творця!».

ББК 84 (4УКР) 1

© Українка Л., 1896, 1912

© ОМІКО, 1896, 1912

Содержание

Леся Українка: «дні праці й ночі мрій»	5
Кінець ознакомительного фрагмента.	20

Леся Українка

Лісова пісня

Леся Українка: «дні праці й ночі мрій»

«Коли у мене справді є талан, то він не загине, – то не талан, що помирає від туберкульозу чи істерії! Нехай і завважають мені сі лиха, але зате хто знає, чи не кують вони мені такої зброї, якої нема в інших, здорових людей»¹.

Леся Українка

Леся. У листі до Драгоманових, орієнтовно датованому кінцем 1876 року, п'ятирічна дівчинка признається: «Мене перезвали на Лесю». Згодом її сестра Ольга Косач-Кривинюк пояснить: «..Лесю до 5-ти років звали Лосею, а тоді вона перейменувалася на Лесю, бо їй не подобалося ім'я Лося»².

Донедавна в Лесі був лише один братик Михайло (Міша, Михась), старший за неї на півтора року, з яким вона була нерозлучною і в навчанні, і в розвагах, – жартома їх удома називали спільним ім'ям – Мишолосіє. Та з'явилася у Мишолосіє сестричка Ліля (Ольга), і вже їх у батьків – Ольги Драгоманової (Олени Пчілки) і Петра Косача – стало троє, знову таких дружніх в іграх, дитячих забавах, у читанні книг.

Леся у дев'ятирічному віці напише першого відомого нам вірша «Надія». Була вражена арештом улюбленої тітки Єлі – сестри її батька Олени Антонівни, яка навчалася на медичних курсах у Петербурзі. У зв'язку з замахом на петербурзького шефа жандармів Дрентельна багато свободолюбивих молодих людей було репресовано. Молоденьку Олену Косач заслали спочатку в Оленецьку губернію, а через два роки, коли сталося вбивство царя Олександра II, дорога тітки Єлі на заслання пролягла в глибокий Сибір. Лише згодом, через кілька місяців, Леся дізналася про те, що вона довго-довго не бачитиме своєї дорогої тітки, яка навчила її плести вінки, вишивати за народними узорами.

Ні долі, ні волі у мене нема,
Зосталася тільки надія одна:
Надія вернутись ще раз на Україну,
Поглянуть іще раз на рідну країну,
Поглянути ще раз на синій Дніпро, —
Там жити чи вмерти, мені все одно.

Цей монолог ліричної героїні відтворює настрої званої ще з найменшого малечку «тьоті Єлі», душевні переживання якої з драматичним хистом передала маленька Леся.

Леся Українка. Весною 1885 року батько Лесі привіз у придбану три роки тому садибу в селі Колодяжному на Волині свого родича – молодшого брата дружини Олександра Драгоманова. Він передав від Михайла Павлика кілька примірників львівського журналу «Зоря», в якому поряд із віршами Олени Пчілки вперше були надруковані поезії її доньки Лесі – «Конвалія» і «Сафо». Юна поетеса вперше також побачила надрукований свій літературний псевдонім: Леся Українка. Олександр Драгоманов показав ще один сподіваний дарунок – «Вечер-

¹ Українка Леся. Збір. творів. У 12 т. Т. 11. – К.: Наук. думка, 1978. – С. 28. (Далі посилання на це видання в тексті: перша цифра позначає том, друга – сторінку).

² Косач-Кривинюк О. З дитячих літ Лесі Українки // Спогади про Лесю Українку. – К.: Дніпро, 1971. – С. 42.

ниці. Оповідання Миколи Гоголя. Переклад Михайла Обачного й Лесі Українки». Цей творчий тандем брата і сестри – Михайла і Лесі – особливо порадував родину Косачів, яка три роки тому поповнилася ще однією донькою Оксаною, а рік тому – сином Миколою. Наймолодша сестра Ізидора (Дора) з'явиться на світ у 1888 році.

Леся рано пізнала таїну образного слова, відчула магію творчого осяяння, чому сприяла рідна мова, народна пісня, звичаї, обряди, спілкування із волинськими селянами та їхніми дітьми. Змалечку діти Косачів гралися із селянами-однолітками, бо мати Ольга Петрівна Драгоманова цілеспрямовано вводила дітей в атмосферу української народної стихії, спілкування, гри, співу.

Високий патріотичний дух української інтелігентної родини Драгоманових огорнув Лесю, яка народилася 25 лютого 1871 року в Звягелі (нині Новоград-Волинський), бо саме рішуча в обстоюванні національних ідеалів, вольова, енергійна і безкомпромісна Ольга Косач-Драгоманова взяла на себе духовне виховання дітей, прищеплюючи їм передусім любов до української мови, національної культури і водночас долучаючи їх до світової літератури. По суті, під її крилом формується національна аристократія. Суворо, відповідально, нерідко з холодним серцем і прагматичним розумом береться Олена Пчілка за домашнє виховання дітей. «В дітей мені хотілося перелити свою душу й думки – і з певністю можу сказати, що мені се удалося[...] – згадувала Олена Пчілка в листі до О.Огоновського в лютому 1892 р. – Власне, я [...] завше окружала дітей такими обставинами, щоб українська мова була їм найближчою, щоб вони змалу пізнавали її якнайбільше. Життя зі мною та посеред волинського люду сприяло тому».

Про відвідування школи мова не йшла. Треба було відгородити дітей від російської шкільної офіційщини та контактів із привілейованими, як правило, русифікованими дітьми. Ольга Петрівна прагне культивувати в сім'ї українську мову (хоча батько Петро Антонович спілкувався переважно російською), навчати дітей іноземних мов. Особлива увага – засвоєнню світової літературної класики і спілкуванню з дітьми селян, аби їй діти мали змогу вживатися в побутову атмосферу українського життя. Тому обов'язкові виїзди в села – Жаборицю, коли жили в Звягелі, Чекни, коли батьки переїхали до Луцька. Особливо зважала мати на те, щоб діти перебували в селі під час календарно-обрядових свят – на Трійцю, Івана Купала, на Великдень і Різдво. Їй сама не витрачала марно час – записувала народні пісні й казки, звичаї, обряди, перемальовувала рідкісні узорі волинської вишивки. Підготувала альбом українських орнаментів, який з'явився друком у 1876 році, а згодом було ще п'ять видань альбому. Коли родина Косачів проводила літо у селі Жабориці неподалік від Звягеля, Ольга Петрівна розповіла маленькій Лесі про мавку. Цей образ зачарує Лесю на весь вік, вона буде довго виношувати його в уяві й пам'яті, щоб згодом втілити в драмі-феєрії «Лісова пісня».

Саме в селах Леся навчиться пісень, переказів, казок, легенд, звичаїв, обрядів. Грою зі старшим братом Михайлом у Робінзо-на Крузо, героїв грецьких міфів, «Юнака та білу Вілу» «оживлювала» вона античні сюжети і літературні образи. Багато читала, опрацювала багатотомну працю з історії українського фольклору П.Чубинського, вивчала «Сербські народні думи й пісні» в перекладі М.Старицького, «Міфи класичної давнини» Штоля. Змалечку дівчинка захоплювалася мистецьки довершеними творами – українських, російських, польських, чеських письменників, вивчала грецьку, французьку, латинську, німецьку, польську, згодом – італійську та англійську мови. Особливу увагу приділяла творчості Шевченка, В. Гюго, А. Мюссе, О. Бальзака, Стендаля, Жорж Санд, Ренана, Гейне, Міцкевича, Пушкіна, Байрона, Лермонтова. Так складалася її доля, що Леся змушена була багато часу проводити в ліжку, залишатися на самоті, тому самоосвіта, духовне самовдосконалення, інтелектуальний розвиток стали визначальними в боротьбі за інтелектуальне самовизначення обдарованої дівчинки. А доля присудила їй «тридцятилітню війну» з туберкульозом. Щасливе фізичне життя вже з десяти років Лесі не усміхалося, тому вона намагалася духовно зміцнювати себе і боротися

за будь-яку можливість творчоствер-дзуватися. Цей дивовижно послідовний гарт духу й волі розпочався після того, як Леся на річці Стир у Луцьку 6 січня 1881 року набрала крижаної води у валянці під час свячення води на Водохреще. Незабаром почала сильно боліти нога – розвивався туберкульоз в нозі, а через якийсь час ця хвороба захопила кісточки кисть лівої руки. Операції на руці, згодом на нозі, потім туберкульоз прокинувся в легенях...

Лариса Косач. На дванадцятому році життя Леся через хворобу лівої руки змушена відмовитися від чи не найсолодшої своєї мрії – стати музикантом-композитором. А які були сподівання матері, враженої успіхами доньки! Відкривала Лесі таємниці музичного мистецтва дружина композитора Миколи Лисенка Ольга Олександрівна О'Конор, яка закінчила клас вокалу Петербурзької консерваторії. Десятилітня Леся не лише брала уроки гри на фортепіано, але й вивчала теорію і композицію музики, сама почала komponувати музику. Та після надзвичайно болісної операції на лівій руці розпач охопив Лесю – не могла прийняти розлуки зі своїм другом фортепіано.

З тобою звикла я ділитися журбою,
Вповідувать думки, веселі і сумні, —

зверталася юна поетеса до свого розрадника і порадника з тужливим передчуттям гіркого розлучення. Не здійснилися її мрії творчо реалізуватися в музиці – відкритися перед світом своїм музичним талантом і залишити в музичному мистецтві своє ім'я Лариса Косач, Леся Косач.

Залишається літературна творчість. І хоча після появи в галицькій «Зорі» перших її поезій Леся три роки майже нічого не писала, проте багато читала, думала, мріяла. Обдумувала свою долю, гірко переживала свій стан, коли тижнями і місяцями змушена була перебувати в ліжку, страждати від болю і самотності. Із десяти літ Леся мобілізує свій дух, наперекір своїй анемії, нападам істерії, а головне, найбільшому, найпідступнішому, невідступному ворогові – туберкульозу. Вона відчайдушно чинить спротив тому нападнику, який намагається роз'ятрити біль, спотворити безсилим гнівом обличчя, змусити ходити на милицях, соромитися своєї хворої ноги і скаліченої операцією руки, а головне – позбавити її найулюбленішого заняття – гри на фортепіано. Боротьба щохвилинна, щоденна з особливим напруженням духовних сил, які Леся поповнювала, поринаючи у художній світ найвидатніших письменників, займаючись історією слов'янських народів, перекладами з інших мов. Дівчина усвідомлює, що для неї є один благородний вихід – духовне лицарство в умовах колоніальної несвободи рідного народу. Служити Духу творчості і через власну творчу діяльність заявити про свою лицарську мужність та жертвність в ім'я свободи – це той ідеал, який Леся прагне реалізувати.

У листі до брата Михайла 18 травня 1890 року Леся наводить уривок із свого програмного вірша «Contra spem spero!»³:

[...] Я на гору круту крем'яную
Буду камінь важкий підіймать,
І, несучи вагу ту страшную,
Буду пісню веселу співать.

Я співатиму пісню дзвінкую,
Розганятиму розпач тяжкий, —
Може, сам на ту гору крутую
Підійметься мій камінь важкий[...]

³ Без надії сподіваюсь! (Лат.)

Отак щоденно Леся Українка бралася за «сізіфів камінь» свого творчого обов'язку і підіймала величезними зусиллями волі свою уяву до високого творчого узагальнення. «[...] тепер знову ходжу[...] по-котячому, та ще й спина болить гірш, ніж перше, – більше яких трьох минут не можу рівно сидіти[...] Отака-то твоя сестра ледача, Михайлику!» – іронізуючи над собою, пише Леся про свій фізичний стан напередодні поїздки на лікування до Відня. І наче між іншим, мовби про щось другорядне, несуттєве, повідомляє: «[...] Пишу маленькі віршики для власної втіхи і розривки, а роботи жаднісінької!» (10, 59)

Ці «маленькі віршики для власної втіхи і розривки» склали першу збірку її поезій «На крилах пісень», яка з'явилася друком у Львові в 1893 році. Допоміг видати книжку Іван Франко, який високо оцінив поезії Лесі Українки, наголосивши, що від часу Шевченкового «Заповіту» Україна не чула такого гарячого поетичного слова, як з уст цієї слабосилої, хворої дівчини. Леся Українка вже дивилася далі, обдумуючи своє творче покликання і вдосконалюючи свою поетичну майстерність. Її не лякає, що критики і читачі зауважували «сумний колорит» першої поетичної збірки. «“На крилах пісень” не єсть моє остатнє слово, а коли я думаю йти далі, то вже ж вперед, а не назад, інакше не варто було виходити», – відповідала вона Осипу Маковею. (10, 154)

Ніжна серцем і велична духом дівчина наповнює свою національну гідність лицарською звитягою задля досягнення свободи людського духу. Вона поділяє думки свого славетного дядька Михайла Драгоманова (який не раз підписував свої статті псевдонімом Українець) про потреби формування духовно суверенної особистості на основі культури й етики. На домінанті лібералізму та філософського персоналізму в поглядах М. Драгоманова наголошував Іван Франко, який писав, що Драгоманов «вірив також у духовну силу, що помагає порушувати віз людської цивілізації. Властивим плодючим елементом у тій еволюції вважав людський індивідуум, його душу, волю й інтелігенцію»⁴.

Відчуваючи свою духовну спорідненість із авторитетним дядьком, Леся активно спілкується листовно зі своїм старшим другом і порадиником, звіряє йому найпотаємніші думки, сумніви, надії. Перебуваючи на лікуванні у Відні, «розглядаючись на тую Європу та європейців», Леся швидко розпізнала певні хиби «конституційної монархії», хоча перше враження, пише вона в листі до Михайла Драгоманова, «було таке, ніби я приїхала в якийсь інший світ – кращий світ, вільніший. Мені тепер ще тяжче буде у своєму краї, ніж досі було. Мені сором, що ми такі невольні, що носимо кайдани і спимо під ними спокійно.» (10, 83)

Леся майже фізично відчуває пекучий біль від кайданів на руках і на шиї – ярмо неволі, особливо тяжке тут, в Європі, де утвердився парламентаризм і де права та свободи людини забезпечені законом. У листі до брата Михайла Леся признається: «Мені не раз видається (ти знаєш, як розвита у мене «образна» думка, – отже не здивуєш), мені видається, що на руках і на шиї у мене видно червоні сліди, що понатирали кайдани та ярмо неволі, і всі бачать тії сліди, і мені сором за себе перед вільним народом. Бачиш, у мене руки в кайданах, але серце й думка вільні, може, вільніші, ніж у сих людей, тим-то мені так гірко, і тяжко, і сором. Як приїду знов на Україну, то, певне, мене ще гостріше дійматиме, і страчу я остатній спокій, який там у мене ще був; та дарма, я о тім не журюся! Не про спокій нам тепер дбати» (10, 68).

І хоча Леся відчуває себе і серцем, і думками вільною людиною – шляхом систематичної самоосвіти та гартуванням волі й духу вона досягла внутрішньої свободи, – проте думки про під-невільництво свого народу, його колоніальне ув'язнення і духовне упослідження не давали спокою молодій поетесі.

Україно! Плачу слізьми над тобою.

⁴ Франко І. Збір. творів: У 50-ти т. – Т. 45. Київ: Наук. думка, 1976— 1986. – С. 431.

Недоле моя! що pomoже ся туга?
Що вдію для тебе сією тяжкою журбою?[]

Леся усвідомлює, що тільки плекання свободи людського духу, творення шляхом поширення нових знань і розвинення горизонтів вільного мислення, набуття індивідуальної свободи на основі національної гідності й честі наблизять день волі для усього уярмленого чужинським режимом люду. З її ініціативи патріотична українська молодь розпочинає важкий культурницький проект – створення бібліотеки перекладів на українську мову найзначиміших творів європейської літератури. Так народилася творча студія «Плеяда молодих українських літераторів». У листі до Михайла Драгоманова, який допомагав не лише порадами, але й надсилав необхідні для перекладів книги, Леся радісно повідомляє про молодих своїх сучасників, серед яких «починає ширитися європеїзм; вони починають учити європейські мови і інтересуватись європейською літературою. Доказом сього може служити те, що ми (молодіж) задумали видати цілу серію перекладів найкращих творів європейських і російських авторів» (10, 45). Сама Леся перекладає поезії Альфреда Мюссе, «Мандри Гуллівера» Джонатана Свіфта, разом із Максимом Славинським відкриває українському читачеві «Книгу пісень» Генріха Гейне; свого дядька просить розшукати добрі збірники німецьких та французьких народних пісень, ведичних гімнів французькою або німецькою мовою: «[...]Страшенно мені сподобались ті гімни по уривках, які я знайшла в «Історії» Мепап'а» (10, 64).

Її мета – розширювати коло вільно мислячих людей, духовно багатих, внутрішньо незалежних особистостей, бо чим більше буде таких національно свідомих «апостолів правди», поєднаних ідеалом свободи людського духу, тим реальнішою буде перспектива досягнення свободи для рідного народу, для національного пробудження, суспільної свободи.

Леся Українка вірила, як і Михайло Драгоманов, у «духовну силу, що помагає порушувати віз людської цивілізації» (Іван Франко), бо не лише в сфері матеріальних явищ, але й у сфері духу, віри, літератури й етики відбуваються органічні еволюційні зміни та розвиток.

Михайло Драгоманов – цей «речник гуманності» – був для Лесі уособленням духовного лицарства, жертвної самопосягати ідеї Святого Духа, коли честь важить більше, ніж смерть. Про це високе благородство духу свого дядька і про його гідну смерть «на полі честі» Леся Українка пише 19 липня 1895 року в листі до матері: «Він поліг на полі честі, в останній день читав свою останню лекцію.» (10, 310).

Михайло Драгоманов назавжди залишиться в пам'яті як духовний лицар України, і вона свій дух плекає за його прикладом задля присвяти себе благородній національній справі – будити «розум, що заснув».

Сан-Ремо. Італія. 26 лютого 1902 року. Лесі Українці виповнився 31 рік. Настрій в іменинниці не святковий. У написаному в цей день листі до Ольги Кобилянської вона признається: «Сей день завжди якось неприємний, бо мимоволі оглядаюсь назад, «на путь минулу» і.» (11, 324).

Про свій настрій Леся Українка воліє далі не говорити. Основна тема цього звернення до емоційно і духовно рідної подруги («Мій любий чорненький хтось!») полягає в роз'ясненні свого ставлення до спиритизму, до спілкування з «духами»: «Я взагалі давно вже втратила віру в «духів» і спиритичних і всяких інших, добрих і злих, небесних і підземних (та, власне, свідомо й не мала ніколи тієї віри), а часом, в хвилини подразнення нервового, щось одзивається, як, напр[иклад], страх дзеркал вночі, прикре почуття від темряви і т. і., певне, се якісь спогади фантастичного настрою мого дитинства, але я знаю, що то «пережитки», – вірю ж я тільки в одного духа, того, що про нього співав Heine в своїй «Bergidylle» і що йому служили всі найсвітліші душі людські. І з мене тієї віри досить. Той дух може замінити всіх духів, що грають на столиках, бо той дух грає просто на серцях людських і що може, те творить просто, без містифікацій, і створив він найкращі діла людської штуки через своїх обранців» (11, 324).

Німецький романтик Генріх Гейне був улюбленим поетом Лесі Українки. Ще 1892 року у Львові з'явилася збірка «Книга пісень» Генріха Гейне в перекладі Лесі Українки і Максима Сла-винського. Поетеса здійснила переклад 132 поезій німецького поета, перекладала великий, з кількох поем, його твір «Атта Троль», а ще раніш, періоду «Плеяди молодих українських літераторів», коли молода поетеса інтенсивно вивчала іноземні мови і європейську літературу, її захоплює романтична «Bergidylle», яку вона перекладає:

Еге ж! Переписала
Я Гейнові пісні,
Сиділа, як заклята,
Над ними я три дні.

Тепера буду мучить
Альфреда де Мюссе
І як допоможуть музи,
То подолаю все, —

писала в квітні 1890 року Леся братові Михайлові в жартівливому, у віршах, листі з Колодяжного (10, 56).

Що так приваблює юну Лесю в цій «Гірській ідилії»? Очевидно, романтичний образ лицаря Святого Духа, який мав одважну душу і в розмові з коханою признався, що своїм духовним обов'язком вважає обстоювання віри Святого Духа.

Лицарі Святого Духа – це ті, хто «хоче вийти на чесну арену», встати «під чесний прапор» (12, 28) і боротися за віру, за ідею Святого Духа, який і обрав їх для виконання цієї високої лицарської місії:

Щоб його чинили волю,
Душу їм одважну дав.

Леся Українка рано відчула й усвідомила себе речником тих ідей і духовних поривань, які виношувалися і виборювалися в часи національно-визвольних змагань XVII—XVIII ст., і вона цілеспрямовано готувалася стати духовним провідником своєї нації, уярмленої, приниженої, без власного духовного лицарства.

«Річ у тому, що Українчина «лицарська служба» Святому Духові, глибоко аристократична віра «досконаліх» («parfaits») розвинулась зсередини тієї культури, котра сама була генетично лицарською – узагальнює Оксана Забужко, – з культури колишньої козацької шляхти, яка в кінці XIX – на початку XX ст. видала в українській інтелектуальній, політичній і церковній історії свій останній сплеск воістину передсмертної «краси і сили». Саме тодішній широкомасштабний рух повернення сполонізованого і зрусифікованого у XVIII ст. українського нобілітату до «своєї національності», своєрідний вітчизняний модерний аналог аристократичній «контрреформації», і «порадив» Лесю Українку (в прямому і переносному значенні слова!); саме його речником і «пророком» вона виступала; «саме цій культурі, перед самим «заходом сонця», встигла дати Новий голос – і повноформатний модерний міф»⁵.

Глибока віра в своє високе покликання боронити національні ідеали передбачає, вважає Леся Українка, готовність до самопожертви, до смерті на чесній арені боротьби за свою віру, за незалежність своєї позиції, за свободу своєї думки і свого народу. Для цього слід бути над-

⁵ Забужко О. Notre Dame D'Ukraine: Українка в конфлікті міфології. К.: Факт, 2007. – С. 290.

звичайно сильною, внутрішньо вільною, незалежною особистістю, бути «одержимою духом», як її Міріам із драматичної поеми «Одержима».

У такій самовідданій, жертвній любові, якою горить Міріам до Месії, не може, не повинно бути ні крихти розрахунку, якоїсь вигоди чи навіть дяки, взаємності. Міріам обожає Месію, бо він Син Божий і приносить себе в жертву заради спасіння людства, зате ненавидить натовп, який сподівається на «небесне царство», але не палає до Месії чистою любов'ю. Юрба корислива, а отже – зрадлива, бо чекає від Месії обіцяного вічного раювання на небесах. То хіба є виправданою жертвна смерть Месії заради безсмертя навіть ворогів, яких він прощає, яким вибачає зло? Міріам сумнівається. Так, вона любить Месію, але не приймає його вчення про всепрощення, про непотворення злу і починає сумніватися, чи справді є виправданою самопожертва Месії. Сумніватися і ненавидіти:

Я всіх і все ненавиджу за нього:
і ворогів, і друзів, і юрбу...

Міріам починає ненавидіти і себе, і свою власну душу, яку «не хотів прийняти Месія», і людей, і світ. Та ця всезростаюча ненависть не поглинає її любові до Месії. Як Ісус Христос приніс своє життя в жертву заради спасіння людства, так і Міріам віддає у жертву своєї любові до Месії власне життя. Вона згорає у полум'ї несамовитої одержимості, яке розпалила любов і ненависть. Ці два антитезні почуття висікають такі яскраві іскри страждань, що душа часто опиняється перед безоднею відчаю. Цей душевний стан переживала Леся Українка в Мінську біля ліжка помираючого друга Сергія Мержинського. За одну ніч Леся пережила пекельну гіркоту жалю, туги і відчаю, і врятувало її, мабуть, те, що свої почуття, свої переживання вона «передала» завдяки «богині Фантазії» «одержимій духом» Міріам.

Драматична напруга її полемічного двобою ідей, принципів, світоглядних засад наростає з кожною поемою – від першої прозової драми «Блакитна троянда» і до драматичних поем «Одержима», «Вавилонський полон», «На руїнах», «Осіньна казка», «У катакомбах», «Кассандра», «У пущі», «На полі крові», «Иоганна, жінка Хусова», «Адвокат Мартіан», «Бояриня», «Камінний господар», «Оргія». Пристрасні полемічні діалоги, талановито «загорнуті» в сюжети з античної Греції, Стародавнього Риму, Єгипту, Вавилону, України періоду Руїни, спрямовані на художньо-філософське пізнання першопричин національного невільництва, національної зради, ідейного відступництва, ролі національної еліти, причин і наслідків її колабораціонізму, добровільного рабства, духовної мімікрії митця.

Свою місію духовного «голосу» уярмленої нації Леся Українка усвідомила рано, надаючи особливого символічного значення слову. Вона часто згадувала Шевченкового пророка:

Неначе наш Дніпро широкий,
Слова його лились, текли
І в серце падали глибоко!
Огнем невидимим пекли
Замерзлі душі...

Пам'ятала Франкового Мойсея, якого не хотів прийняти народ, не зумів почути, і тому національний пророк не зміг виконати своєї, як посланця Бога, місії рятівника свого народу.

Та не можна відчаюватися – не повинен пророк відмовлятися від божественної місії будити «розум, що заснув», адже Святий Дух не для того тривожив пророка серед ночі, розв'язував його тихі уста «і речі надав їм пророчі.» Хай не зараз, але прийде той день, коли слова самотнього пророка розтривожать сумління нації, вкладуть в її безсловесні уста високу істину національного самоусвідомлення, і слава зійде на пророка і його народ.

У вірші «Пророк» Леся Українка звертається передусім до себе самої, до своєї місії виразника національних ідей, будителя оспалих людей своїм віщим словом.

Мій дух промовляє мені:
«Ставай, вартовий, без вагання на чати!
Хоч люди замлілі в рідній стороні
На голос твій будуть мовчати,
Та слава про них загримить до зірок,
Що є з їх народу пророк».

Поетеса чує цей внутрішній голос, він належить і їй, і не їй – якомусь безжалісному в своїх пристрасних домаганнях вибухнути сліпучим каскадом образних інвектив демону, гордій, променистій музі, таємничій богині Фантазії.

Хто гордоці вложив мені у серце?
Хто дав мені одваги меч двусічний?
Хто кликав брата святую орифламу
Пісень, і мрій, і непокірних дум?

Боже провидіння наказало їй не полишати зброї – двосічний меч в образі Слова, не відступати, не падати, не втомлюватися. Поетеса не сміє тікати з поля честі – з важкого ристалища боротьби за Україну, бо так велить їй національний обов'язок, бо до цього зобов'язує владарка її душі й почувань – Муза. Ця горда цариця одбирає в поетеси все – безжально творить з неї невірлицю, яка під її владним поглядом віддає усі свої таємні скарби і на її поклик розпочинає із тремтячим серцем свою пісню. Муза, втішена цим співом, з вогнем натхнення в очах торжествує перемогу: найкращі думи бранки стали для неї золотим вінцем. Затаєне в глибинах підсвідомості божевілля мистецької пристрасності під пломеніючим переможним вогнем очей безжалісної Музи виливається в слова, які поетеса зроду нікому вголос не наважувалася висловлювати. Згубне проміння гордої переможниці засліплює її очі. Муза привабила скромну поетесу маревом щастя і вирвала з неї слова, що спали в її серці і мали б померти разом із нею.

Леся Українка болісно і солодко переживала ці несподівані миті натхненного запаморочення і тому цій цариці-музі співає гімн:

Все ти від мене взяла. Де ж твої подарунки,
царице?
Ось вони, пишні дари: сльози – коштовнії перли,
Людське признання – холодний кришталь,
Смуток мене одягає чорним важким оксамитом,
Тільки й скрашає жалобу жалю кривавий рубін.
Гарна одежа для бранки, що йде в тріумфальному ході.
Радуйся, ясна царице, бранка вітає тебе! (1, 147—148).

Ці шалені набіги натхнення виснажували, втомлювали немилосердною напругою уяви і пекельною знемогою від навального вивільнення образів, сюжетів і думок, які жадають нових форм.

Ти, музо винозора, не сліпи
Мене вогнем твоїх очей безсмертних!
Дай руку, притули мене до свого лона.

Тобі я віддала усе, що мала,
Подай мені велику пораду, —

звертається Леся Українка до своєї «порадниці надземної» з надією визначити свою життєву долю. Що їй робити? Чи скувати зі своєї ліри рало і «орати переліг і сіяти», чи в диких нетрях з сокирою в руках та з тонкою пилою пробивати в пущі дорогу, чи злетіти високо орлицею у безмежний простір, вхопити ясну блискавицю, «зірвати з зірки золотий вінець і запалати світлом опівночі»?

Роздуми, сумніви, тривога повсякчас охоплюють Лесю Українку, відповідь криється лише в підсвідомому спалахові почуттів і болісних переживань мистецького самовираження. Отже, погляд – угору, до світла, до гордої музи, яка лише одна здатна підняти її «на крилах пісень».

Мовчиш ти, горда музо! Тільки очі
Спалахнули вогнем, барвисті крила
Широким помахом угору здійнялись
І сплеснули... О чарівнице, стій!
Візьми мене з собою, льнємо разом! (1, 150)

Особливо важко було тоді, коли знесилене хворобами тіло породжувало «хворі примари», коли на серце налягали «чорні хмари лихого пречуття» фізичного завершення життя, – тоді «скарги жалібнії» у піснях-сиротах линули до людей, та ніхто не приймав їх, хоча вони були і милі серцю, за своїх, і поетеса знову й знову переконує себе, що не може, не повинна одягати свої мрії в «смутові шати» – до молоді своєї музи прагнуть її надії, її сподівання відродити «щирі, одважні слова», бо тільки вона, далека муза, владна захопити її, свою вихованку, в танок натхнення і підняти на своїх крилах до зірок. Магія творчого горіння була такою жаданою і непереможно навальною, що поетеса поринала у цей вир образного шаленства з надією пригасити, притлумити бодай на якусь мить фізичний біль і скорботні переживання своєї недуги.

«[...] від Різдва до Великодня сього року я абсолютно нічого не могла писати, та й се фразе, що я пишу „тільки в випадке умопомешательства“, – признається Леся Українка на початку червня 1912 р. в листі до Л. М. Старицької-Черняхівської, – бо я тільки тоді можу боротись (чи скоріше забувати про боротьбу) з виснаженням, високою температурою і іншими пригнітающи-ми інтелект симптомами, коли мене попросту гальванізує якась *idée fixe*, якась непереможна сила. Юрба образів не дає мені спати по ночах, мучить, як нова недуга, – отоді вже приходять демон, лютіший над всі недуги, і наказує мені писати, а потім я знов лежу *zusammengeklappt* (розслаблена. – нім.), як порожня торбина. Отак я писала „Лісову пісню“ і все, що писала остатнього року» (12, 394).

Українське радянське літературознавство, ідеологічно заякорене на обов'язкову соціально-політичну заангажованість кожного митця, якого велено було ввести в пантеон української класики, не наважувалося і не сміло одверто говорити про ірраціональний характер мистецького самовираження Лесі Українки. Її немилосердна боротьба з фізичною недугою розглядалася під кутом зору громадянського обов'язку поетеси, раціонально вивіреної необхідності повстати супроти темних сил капіталістичного світу. Що ж, так було, і переважна більшість української інтелігенції вимушена була запрягатися в національний віз відповідальності за мову, освіту, культуру, соціальне визволення і здобуття державної незалежності. Проте сам творчий процес – явище складне, суто індивідуальне, його спонуки криються в глибинах підсвідомості, мають ірраціональний характер і не підлягають повному розшифруванню. Тому особливо важливо відшукати в житті і творчості митця, передусім у його мистецьких

вивершеннях спонтанних спалахів образної уяви, ті єднальні, синтезні вияви гармонійного вираження підсвідомого, символічного і логічного, раціонального, передовсім стимульованого високим національним обов'язком.

Леся Українка не раз замислювалася над природою мистецького самовираження, над психоемоційними збудниками натхнення не лише в собі, хоча могутня, знесилююча навала творчого пережиття і вабила, й лякала...

Зима і весна 1912 року були особливо важкими. Гостре запалення нирок поклато Лесю Українку в ліжку надовго, налякало, бо вона знала, що це значною мірою й плата за «Лісову пісню» – за горіння і боління душі, за нашестя демонів творчості, які шматували свідомість і вимучували тіло. «[...] вже нехай ніхто не скаже, що я «ні горівши, ні болівши» здобуваю собі «лаври», бо таки в буквальному значенні горю й болю кожнісінький раз, – скаржитися вона в листі до матері. – Та ще, як навмисне, ледве заберуся до якоїсь спокійнішої роботи, так і «накотить» на мене яка-небудь непереможна, деспотична мрія, мучить по ночах, просто п'є кров мою, далєбі. Я часом аж боюся цього – що се за манія така?..» (12, 380).

Безперечно, цими непереможними, деспотичними мріями, які «накочувалися» на поетесу і вимучували ночами її свідомість, змушуючи пересилювати хворобу, фізичну втому і сідати за письмовий стіл, були образи, ідеї, сюжети як з національної історії, так і з історії людства, зокрема християнства. Та всі вони, ці ідеї, сюжети, образи, «кружляли» навколо головного, визначального у творчому самовираженні Лесі Українки – «спогаду про абсолютно невільну Україну», і творчий демон передусім «експлуатував» почуття і свідомість поетеси заради мистецького осягнення першопричин національної трагедії і пошуків форм, шляхів і засобів звільнення України.

Ось Леся Українка аналізує творчість Ади Негрі, зокрема її перший поетичний збірник «Баїаїіа», і наголошує, що для італійської поетеси мистецьке покликання також щось фаталістичне, містичне, від чого неможливо ні уберегтися, ні ухилитися. Для Ади Негрі муза – також грізна жінка з вогненным мечем у руці і з непереможним поглядом. І Леся Українка, і Ада Негрі вважають мистецтво вампіром, який висмоктує зі своїх жертв кров (8, 34).

Заради чого, в ім'я яких ідеалів триває це самозгоряння на вогні творчості, чому митець не уникає цієї немилосердної війни з творчим вогнем, який незримо і безжально випалює соки життя?

Леся Українка виразно наголошує на громадянській позиції мистецького обов'язку Ади Негрі. Італійська поетеса свій обов'язок вбачає у відродженні Італії, в її свободі, яка немислима без звільнення робітництва від гніту та безнадії; їхні устремління, їхня ненависть, муки, боротьба і любов – це першозбудники її натхнення. Саме вона має стати музою нової любові і загинути з ними в останньому бою. Та Леся Українка особливо прихильно зауважує, що Ада Негрі мріє, жадає безкровної перемоги, після якої і зможе настати час вічного миру, вічної, творчої, будівничої діяльності.

І будуть леза чистими від крові,
І білий буде розвіватись прапор.

Здавалося б, очевидна підтримка революційної ідеї, посвята себе служінню суспільним ідеалам, повної заангажованості митця – як громадського обов'язку, від якого неможливо відсторонитися.

Майже хрестоматійними стали рядки з листа до А. Кримського від 16 листопада 1905 року, в якому Леся Українка радісно свідчить: «Тим часом в поезії я тепер обдарована несподіваною гармонією настрою моєї музи з громадським настроєм (се далеко не завжди бувало!). Мені якось не приходитьсь навіть нагадувати сій свавільній богині про її „громадські обов'язки“, так обмарив її суворий багрянець червоних корогов і гомін «бурхливої юрби» (12, 138—

139). Більше того, вона зізнається, «що це зараз, як ляжу спати, будуть снитись мені червоні корови, – переслідує мене сей сон!...» (12, 151). Водночас Леся Українка повідомляє, що завершила невелику драматичну поему, яку хоче присвятити А. Кримському: «Я занадто горіла, як її писала, і її ідея занадто мені близька» (12, 150).

Мова йде про поему «В катакомбах», ідею якої Леся Українка викладає в листі до А. Кримського від 9 лютого 1906 року. Вона переконана: першопричина соціальної нерівності та класового антагонізму – не лише і не стільки в соціально-економічних обставинах, а в духовному рабстві, в релігійній абсолютизації антитези «пана і раба» яко єдино можливої «форми відносин mezi людиною і її божеством».

«В найдавніших пам'ятниках, в «подіях апостольських», в листах апостола Павла, в автентичних фрагментах первісної галілейської пропаганди я бачу зерно сього рабського духу, сього вузькосердного квієтизму політичного, що так розбуявся дедалі в християнстві» (12, 155).

Християнство періоду античності і республіканського Риму було тією ідеологією, на визначальних засадах якої розгортала Леся Українка ідейно-філософські та морально-етичні диспути в драмах «В катакомбах», «Руфін і Прісцілла», «Адвокат Мар-тіан», «Оргія».

Ідеал Лесі Українки – наповнена духом свобода, нескорима особистість, яка не може змиритися з інтелектуальною і духовною залежністю, з будь-якими формами рабства, а поривається, як Неофіт-раб із поеми «В катакомбах», «жити не рабом злидненням, а вільним, невідкладним, богорівним...»

Невільництво наповнило думки і почуття Неофіта-раба безвихіддю, відчаєм та іноді зриваючим сподіванням знайти світло в безодні безнадії серед перших християн. Він і приходив до християнської громади тому, що в його душі ще жевріє надія бодай в прийдешньому Божому Царстві знайти душевний спокій і умиротворення. Але вже в перших словах єпископа Неофіт-раб чує те, що не обіцяє йому звільнення від страждань у світі нової віри, бо й серед віруючих у вчення Христа нема рівності, справедливості, свободи. Хіба тому, рабові, легше, коли нове ярмо вважатиметься солодким, бо тепер він стане рабом Господнім?»

Ви мені хотіли
поверх ярма гіркого – ще й солодке,
поверх важкого – легке наложити,
і хочете, щоб я ще вам повірив,
Немов мені від того стане легше, —

роздратовано говорить Неофіт-раб тим, хто намагається зарадити в його горі різними послугами і подачками.

Він не хліба, не одежі і не солодких проповідей та велеречивих обіцянок сподівається від християнської громади, а волі. Не хоче Неофіт-раб запрягатися в нове ярмо сліпої віри – «та двигати хреста по власній волі...»

Намулили нам ярма та хрести,
і шию, й душу, аж терпіть несила!

Не може прийняти нової віри й молодий римський патрицій Руфін – не хоче він неволити свій розум, який розкошує в диспутах, суперечках, у пошуках істини, ніяк він не змусить свою душу нахилитися під ярма християнської віри («Руфін і Прісцілла»). Чиста, відкрита душа його дружини Прісцілли відгукнулася на християнські заповіді любові, милосердя, смирення, змирлася з думкою, що осягнення високих істин недосягне людському розуму – чому б не

схилитися в покорі, мов овечка, перед пастирем, не втішитися солодким упослідженням власної гордині, не розчинитися в сліпій вірі у вчення Ісуса Христа?

У драмі «Руфін і Прісцілла» Леся Українка проблему рабства «виводить» за межі індивідуального вибору, особистої драми. Основна полеміка ведеться між прихильником ідей республіканського Риму патрицієм Руфіном та апостолом всесвітньої місії християнського вчення Парвусом.

Парвус сподівається, що нове вчення зруйнує ідейно-духовну основу республіканського Риму і вибудує нову імперію, засновану на християнських цінностях, з новою столицею – Єрусалимом. Ця ідея нової імперії, «небесної держави», держави наднаціональної, космополітичної, яку обстоює Парвус, не випадково осуджується Лесею Українкою, бо вона бачила, як великодержавна ідеологія Російської імперії експлуатує християнські цінності, як виношується і войовничо утверджується міфологема Третього Риму – православної столиці нової імперії Москви.

Варвар Наргал, свободу якому подарував патрицій Люцій – великий патріот республіканського Риму, під впливом свого недавнього пана, благородного християнина, приймає християнську віру і починає активно її поширювати. І тільки перед стратою колишній раб починає прозрівати, що він перетворився в знаряддя Римської імперії, яка прагне втримати завойовані нею народи за допомогою оновленої політики – шляхом демонстративної любові, нарочитої довіри до пригноблених та заманювання новою вірою в тенета зажерливого Риму.

Я зрозумів тепер, що вас призводить,
вас, вояків жорстоких, переймати
релігію любові та покори, —
ви сковуєте тим ще не закутих,
без війська хочете весь світ зажерти,
всіх варварів в кормигу запрягти,
всі Карфагени зруйнують без зброї.

Християнство як система ціннісних орієнтацій викликало тривогу в Лесі Українки передусім тому, що формувало масову свідомість, колективістську людину, та, головне, нівелювало особистість шляхом зневолення її індивідуальної ініціативи, її права на власну думку та незалежну поведінку.

Головний герой драми «У пущі» Річард Айрон відзначається вільнолюбством, силою духу, незалежністю думки, тому проповідник Годвінсон, який зумів прихилити громаду пуритан до себе і цим здобув над віруючими владу, прагне будь-якою ціною, передусім інтригами, фарисейським тлумаченням Біблії, демагогією та майстерним психологічним впливом на пуритан, викликати ненависть до гордого митця і викинути його з громади.

По суті, проповідник Годвінсон руйнує громаду як «вільне й незалежне тіло», як живий організм, який здатний до самооновлення завдяки внутрішній енергії кожного із його вільних членів.

Годвінсон своїми демагогічними проповідями із вільних особистостей творить контрольовану ним масу, натовп, який готовий діяти так, як велить їхній ідейний провідник. Він вселяє у їхню свідомість рабський дух, проти якого з особливою ідейно-емоційною пристрасстю бунтувала і Леся Українка, і Іван Франко, і Тарас Шевченко...

Подолання, викорінення «сього рабського духу» – основна спонука громадської активності і Лесі Українки, і Франка – вони приречені «гукати на майданах», «прорицати, аки одержимі», «двигати це ярмо» національного обов'язку. Це своєрідний національний фатум. Але заради чого? Щоб посіяти революційну бурю, викликати гнів кривавої помсти рабського народу і залити край руїни ворожою кров'ю? Ні, так не думає ні Леся Українка, ні Іван Франко,

який, до речі, в листі до Ольги Рошкевич від 20 вересня 1878 р. після свого першого арешту писав: «Під словом „всесвітня революція” я не розумію всесвітній бунт бідних проти багатих, всесвітню різанину... Я розумію під революцією іменно цілий великий ряд таких культурних, наукових і політичних фактів, будь вони криваві або й зовсім ні, котрі змінюють всі дотогочасні поняття і основу і цілий розвиток якогось народу повертають на зовсім іншу дорогу. Хто затим говорить о «будущій соціальной революції» – той дає собі свідоцтво бідності, показуючи, що не розуміє поняття революції»⁶.

Найвідоміший на той час соціаліст у Галичині не виключає й кривавого засобу «злагодження соціальної революції», але ставить на перше місце не класову боротьбу, не диктатуру пролетаріату, не праведний гнів рабів, який через кров і руїну поведе їх до щасливого ладу, а культурні, науково-політичні фактори. Іван Франко надіється, що «освіта і наука зможе прояснити масам робочого народу ціль і способи» «последнього акту великої революції соціальної». Але як її здійснити? Кривава оргія знедолених, анархічних «ревнителів» абсолютної рівності не породить справедливості, бо комуністична утопія ніколи не викине «деспота з своєї утопії». Леся Українка розгортає перед А. Кримським своє розуміння християнського комунізму, так майстерно експлуатованого радикальними соціал-демократами – майбутніми більшовиками: «Комунізм першого християнства – се фікція, його ніколи не було, або се було комунізмом жебрака, що все одно не мав ніякого маєтку, або ще „комунізмом” добродійного багача, що кидав „крихти від свого стола” комуні „псів, що сидять під столом пана свого”. От і все» (12, 155).

Так само скептично оцінює вона революційність, себто «анархізм» християнства: «[...] се просто неосвіченість і невихованість політична безправної маси, що може уявити собі тільки утопію: деспот і народ, і нікого більше межі ними[...]» (12, 155).

Ось чому її жахає ота руйнівна сила політично невихованої, безправної юрби, яка мислить лише в параметрах: ми і деспот, ми і цар. І будь-яка революція, «анархізм» рабського духом народу завершиться руїною і появою на престолі нового деспота, який «узаконить» оту вічну, введену в догму християнством най-первіснішу форму утопії: «деспот і народ».

Хоча Леся Українка переконана, що соціальне рабство не здолати одним лише словом, але що робити, коли для неї найстрашніше – духовне рабство, моральна деградація людини, суспільна пасивність, безпорадні квиління та голосіння слабких духом. Тому, бачачи перед собою духовну руїну, сонне царство пригнічених, затлумлених земляків своїх, поетеса мимоволі відчуває гнів. Згадаймо бодай її звернення до свого «занапащеного, нещасного краю», над лихою долею якого вилито поетесою чимало сліз.

Країна ціла може в них втопитись;
Доволі вже їм литись, —
Що сльози там, де навіть крові мало!
(„І все-таки до тебе думка лине...”)

У «діалозі» «В дому роботи, в країні неволі» раб-гебрей жадає в єгипетській неволі помсти і на запитання раба-єгиптянина «Що б ти зробив, якби ти вільним став?» відповідає:

Я! Що зробив би я? Розруйнував би
усі ті храми ваші й піраміди!
Порозбирав би всі камінні довбні!
Всіх мертвяків повикидав би геть!
Загородив би Ніл і затопив би

⁶ Франко І. Збір. творів: У 50-ти т. – Т. 48. – С. 111.

увесь сей край неволі!

Та раб-гебрей відрізняється від раба-египтянина тим, що він у рабстві подвійному – він раб ще й у чужій країні, серед чужих його культурі, його традиціям і віруванням богів:

Гірка неволя, та найгірше
в ній те, що я служу отим потворам...

Раб-египтянин хоча й живе в «країні неволі», бо сам є невільником, проте це його «дім роботи», і якби він «сам був паном над собою», тоді б не мури мурував цього храму для національних богів, а виконував би благороднішу роботу – різьбу, малярство, будівництво...

Не раз, мені здається, я робив би
незмірно краще, якби я був вільним...

Храм для єгипетських богів – це духовний символ імперії, яка будується і рабами домінуючої нації, і рабами інонаціональними, іншоземними. «Будова храму-імперії є священним ділом, – узагальнює український літературознавець з ФРН Юрій Бойко, – основним історичним завданням, яке об'єднує всі соціальні складники імперії. Не класово-соціальна боротьба, а національна єдність є підставою історичного процесу»⁷.

Як бачимо, класової єдності між рабом-египтянином і рабом-гебреєм нема. Ця класова солідарність штучна, бо не має духовної національної основи, не заглиблена в національні базові цінності, отож не здатна духовно єднати людей. І хоча раб-египтянин і просить вибачення у раба-гебрея за удар в лице, але внутрішній незмирливий конфлікт між рабами від імперської нації і рабом інонаціональної нації залишається. Раб-египтянин вивищується навіть своїм імперським рабством над рабом-гебреєм, бо той тут, у цій країні будови, чужий, у цьому краю неволі – він «раб рабів».

Російська імперія жахала Лесю Українку своєю похмурою атмосферою підозр, терору, цензури, шовінізму і тиранічного абсолютизму. У листі до Михайла Павлика із Софії 19 квітня 1895 р. вона признається: «Кажучи правду, я тільки до Вас пишу з охотою, в Росію писати для мене мука, я вже одвикла тримати свою думку в кайданах, а після новітніх подій інакше писати листів в Росію не можна, як замовчуючи про добру половину того, що варте писання. Сором і жаль за мою країну просто гризе мене (се не фраза, вірте), і я не думала, що в душі моїй є такий великий запас злості. Я не знаю, що буду робити, вернувшись в Росію, сама думка про се тюремне життя сушить моє серце. Не знаю, як хто, а я не можу терпіти мовчки під'яремного життя» (10, 297—298).

Не може поетеса творити в цій «тюрмі народів» духовні храми для чужих богів, коли свої, національні, поруйновано. У цій «в'язниці поетів» Леся Українка почуває себе «співачкою-невільницею, позбавленою імені». Свій памфлет, спрямований проти діячів французької культури, які своїм мистецтвом славили російського царя Миколу II під час його відвідання Франції в 1896 р., вона підписує анонімно: «Ув'язнена».

Поетеса вважає себе ув'язненою в духовно убогій країні, яку французькі митці називають великою. «Так, Росія величезна, росіянина можна заслати аж на край світу, не викидаючи поза державні межі. Так, Росія величезна, голод, неосвіченість, злодійство, лицемірство, тиранія без кінця, і всі ці великі нещастя величезні, колосальні, грандіозні. Наші царі перевищили царів єгипетських своєю схильністю до масивного. Їхні піраміди високі й дуже міцні» (8, 18), – запрошує «співачка-невільниця» своїх французьких побратимів здійснити свої котурни і

⁷ Бойко Ю. «В дому роботи, в країні неволі». Вибране. Том 2. – Мюнхен, 1974. – С. 323.

оглянути «нашу прекрасну в'язницю». І з гнівною іронією продовжує: «Не бійтесь, побратими, в'язниця поетів, що люблять волю, батьківщину і народ, не така тісна, як інші місця ув'язнення, вона простора й її славне ім'я – Росія» (8, 18). У цій духовній Бастилії, свідчить її «ув'язнена», можна мешкати лише за умови, що добровільно позбавиш себе імені або позбавишся всього. То хіба «співачка-невільниця» може співати на руїнах національних святинь?

Леся Українка, як пророчиця Тірца з драматичної поеми «На руїнах», «не хоче грати на руїні» – обов'язок митця полягає в тому, щоб руїна національних святинь озвалася на пророче слово, щоб збудила в ній «не тільки голос, а й душу вічну».

Для поетеси служіння національній ідеї не є свідченням тенденційності творчості, засобом упокорення творчої фантазії задля припасування образної системи твору в «прокрустове ложе» класової ідеї.

Устами Тірци вона закликає до єдності всіх національних сил, а не до класового розмежування в національному стані, на гнобителів і гноблених.

Вже пора,
щоб лев з ягням як браття поєднались,
Іудин лев нехай шакалів душить,
а не займа господню отару.

Національне єднання, збратання творчих сил необхідне для того, щоб на своїй землі силами молодих взятися «до іншої сівби і ждати інших жнив». Для цього необхідно «розкувати ярмо залізне на коси та серпи» та зорати плугами покрите зчорнілою стернею широке поле землі обітованої.

Чого блукати нам? Чого шукати?
Чи се ж не та земля, що здобували
для нас батьки своєю крив'ю й потом?

Подвижницька праця на національній ниві спроможна об'єднати пригнічений духовно люд, який складе каміння в підмурівки:

Щоб не казали люди: тут руїна;
щоб мовили: колись тут стане дім.

У пристрасному памфлеті-посланні славетним французьким митцям, які прославляли Миколу II, Леся Українка як одна із багатьох «російських ув'язнених» сказала: «Ганьба вільним поетам, які перед чужинцем дзвенять ланками своїх добровільно накладених кайданів. Неволя ще мерзотніша, коли вона добровільна» (8, 17).

Висловлюючи ганьбу лицемірній музі, Леся Українка від свого імені та від імені інших ув'язнених поетів, які «привичаїлися до пісень без відгуку», стверджує: «Можна все згнітити, за винятком голосу душі, – він дасть себе почути і в дикій пустелі, і серед натовпу, і навіть перед царями. І чоло, що ніколи не зазнало лаврів, не менш горде, не менш чисте, воно не потребує лаврів, щоб приховати якесь безчестя» (8, 17).

Конец ознакомительного фрагмента.

Текст предоставлен ООО «ЛитРес».

Прочитайте эту книгу целиком, [купив полную легальную версию](#) на ЛитРес.

Безопасно оплатить книгу можно банковской картой Visa, MasterCard, Maestro, со счета мобильного телефона, с платежного терминала, в салоне МТС или Связной, через PayPal, WebMoney, Яндекс.Деньги, QIWI Кошелек, бонусными картами или другим удобным Вам способом.